

yût'ta Medresetü'l-Emîriyye'ye girdi. Kahire'de 1873'te başladığı el-Medresetü't-tehziyye'de altı ay okuduktan sonra başarılı öğrencilerin alındığı Medresetü'l-harbiyye'ye geçti. Üç yıl süren eğitiminin ardından kendisine 3 Aralık 1876'da Hidiv İsmâil Paşa tarafından mülâzım-ı sâni rütbesi verildi. İngiliz ve Fransızlar'ın baskısıyla yürürlüğe konan tasarruf tedbirleri çerçevesinde pek çok subayla birlikte açığa alındı. Nisan 1879-Ocak 1880 tarihleri arasında kapsayan bu süre zarfında Ezher'e devam etti. Burada Ezher şeyhi Muhammed b. Muhammed el-Enbâbî, Muhammed Ali el-Besyûnî el-Beybânî ve Şeyh el-Mansûrî gibi âlimlerden dinî konularda ders aldı.

1880-1881 yıllarında önce Sûhâc'da, ardından Ebûşûş'a da süvari eri olarak görev yaptı. İngilizler Mısır'ı işgal edince (1882) Kahire'ye çağrıldı ve Mayıs 1883'te Hidiv Tefvîk Paşa tarafından kendisine mülâzım-ı evvel rütbesi verildi. Bundan sonra hızla yükseldi; 1884'te yüzbaşı, 1891'de sağ (yüzbaşı ile binbaşı arasında bir rütbe) ve 1896'da binbaşı oldu. 1885-1889 yıllarında Sudan sınırındaki birlikte görev aldı. İngiliz işgali altındaki Mısır ile Mehdi hareketinin sürdüğü Sudan arasında meydana gelen çarpışmalara katıldı. Nisan 1899'da Hidiv Abbas Hilmi'nin yaverliğine tayin edildi. Kasım 1900'de kâimmakâm oldu. 26 Aralık'ta mahmil birliğinin kumandanlığına getirilmesi üzerine 1901 baharında hacca gitti. Ocak 1902'de miralaylığa yükseldi ve Hidiv Muhafız Birliği'nin kumandanı oldu. Aynı yılın ekim ayında askeriye'deki görevinden emekliye ayrıldı. Böylece hidivin yaveri ve Hidiv Muhafız Birliği'nin kumandanı olarak dört yıl boyunca bulunduğu hidivin kabinesindeki üyeliği de sona ermiş oldu (Stratkötter, s. 19).

1 Aralık 1902'de emîr-i hac olarak tayin edilmesiyle birlikte kendisine II. Abdülhamid tarafından livâ rütbesi tevcih

İbrahim
Rifat Paşa

edildi (ilgili ferman için bk. *Mir'âtü'l-Haremeyn*, 356 numaralı resim). Emîr-i hac vazifesi ikinci defa 25 Ekim 1903 ve üçüncü defa 4 Kasım 1907'de verildi. 1903, 1904 ve 1908 yıllarının bahar aylarında Mısır'dan Hicaz'a hac için giden mahmil kervanlarının kumandanlığını yaptı. İbrahim Rifat Paşa, gerek askeriye'deki görevleri esnasında gerekse emekliye ayrıldıktan sonra veraset mahkemesiyle karma mahkemelerdeki üyeliklerini devam ettirdi. Ayrıca kooperatif başkanlığında bulundu. Kahire'de vefat eden İbrahim Rifat Paşa, askeriye'deki üstün başarılarından ötürü çeşitli Osmanlı nişan ve madalyalarını almaya hak kazanmıştı (madalyalar ve ilgili fermanların resimleri için bk. a.g.e., 358, 359, 360, 361 numaralı resimler).

İbrahim Rifat Paşa, mahmil birliğinin kumandanı ve emîr-i hac olarak Hicaz'a yaptığı seyahatlerini anlattığı *Mir'âtü'l-Haremeyn* adlı Arapça eseriyle tanınmaktadır (I-II, Kahire 1344/1925). Eserin önsözünde, hac farzasını yerine getirmesine imkân verdiği için Allah'a bir şükür ifadesi olarak *Mir'âtü'l-Haremeyn*'i kaleme aldığını belirtir ve kitabında hac hakkında her şeyi kaydettiğini ifade eder. Kitapta yolculuk esnasında kendisinin çektiği 360'ın üzerinde fotoğrafa da yer verilmiştir. İbrahim Rifat Paşa eserini yazarın din, tarih ve coğrafyaya dair modern ve klasik birçok kaynaktan faydalanmıştır (bunların bir listesi için bk. a.g.e., II, 362-364). Kitabın bazı bölümleri de başka yazarlarca kaleme alınmıştır. Nitekim bölgenin coğrafi ve tarihî durumunun anlatıldığı bölümler (I, 143-177) Abdülhamid Efendi el-Abbâdî ve İbrahim Rifat'ın hayatının anlatıldığı kısım (II, 365-373) "habîr münisif" şeklinde nitelendirilen bir kişi tarafından yazılmıştır.

Eserin I. cildinde önce 1901 yılında yapılan hac seyahati anlatılır. Burada kervanın yola çıkışından başlayarak Mekke ve Medine'ye kadar gerçekleştirilen yolculuk, ziyaret edilen yerler ve bu yerlerde yaşayan insanlar hakkında bilgi yer alır. Bu arada hac mekânlarının tarihçesi de verilir. Mekke-i Mükerreme, Mescid-i Harâm, Kâbe, Arafat, Medine-i Münevvere ve Mescid-i Nebvî ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Ayrıca diğer mukaddes mekânlar, idarî kurumlar, şehrin insanları, gelenekleri, iklimi, para birimleri, ticaret ve su tedariki gibi konular ele alınır. Bu bölümün sonuna, Mekke'nin fethinden itibaren 1924 yılına kadar burada emirlik yapan kişilerin ve şehrin belli başlı İslâm

şehirlerine uzaklığının kaydedildiği bir liste eklenmiştir. II. ciltte İbrahim Rifat Paşa'nın 1903, 1904 ve 1908 yıllarındaki hac ziyaretleri anlatılır. Hac organizasyonu, mahmil kervanlarının Hicaz'daki siyasi ve iktisadi fonksiyonları, hac esnasında karşılaşılan güçlükler ve özellikle bedevî Araplar'ın hac kervanlarına yaptıkları saldırılar üzerinde durulur. Mülâf, dördüncü seyahatini anlatırken Osmanlı sultanının Mekke şerifi, Hicaz valisi, Mekke ve Medine kadılarının tayiniyle ilgili fermanlarına ve bunların Arapça tercümelerine yer vermiştir.

İbrahim Rifat Paşa'nın hac kervanlarına kumandanlık yaparak böyle bir organizasyonun başında bulunması, onun eserine diğer seyahatnâmelerden farklı bir nitelik kazandırmıştır. Öte yandan bol fotoğraf ve muhtemelen kendisi tarafından hazırlanan haritalarla zenginleştirilen eser bu yönüyle de bir belge niteliğindedir. İbrahim Rifat Paşa'nın fotoğrafını çektiği mekânlardan pek çoğu bugün ya değişmiş veya yok olmuştur. Eser, hac organizasyonlarının uğradığı değişikliklerin takip edilebilmesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. *Mir'âtü'l-Haremeyn*'in neşredilmesi basın dünyasında büyük yankı uyandırmış; *el-Ehrâm*, *el-Ahbâr*, *el-Muḥaṭṭam*, *el-Muşavver*, *el-Belâğ*, *el-Hilâl*, *Kevkebü's-Şark* ve *es-Siyâse* gibi gazete ve dergilerde çeşitli tanıtım yazıları çıkmış, bunların hepsi de eserden ve yazarından övgüyle söz etmiştir (bu yazılar için bk. a.g.e., I, 1-16).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I-II; Kehlâl, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 32; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), I, 39; P. J. Vatikotis, *The History of Egypt*, London 1985, s. 140 vd.; Rita Stratköter, *Von Kairo nach Mekka. Sozial-und Wirtschaftsgeschichte der Pilgerfahrt nach den Berichten des İbrahim Rif'at Bâsâ: Mir'ât al-Haramain*, Berlin 1991; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkıyye*, Beyrut 1994, I, 177-178.

HİLAL GÖRGÜN

İBRÂHİM RODOSÎ

(ö. 1201/1787)

Osmanlı hattatı.

Rodos adasında doğdu. Tahsil için İstanbul'a gitti. Sülûs ve nesih yazılarını İsmâil Zühdü Ağa'dan (Eski) meşkederken onun vefatı üzerine (1144/1731) en iyi öğrencisi Kâtibzâde Mustafa Efendi'den tammamlayarak icâzet aldı. Medrese tahsilinden sonra kadılık yaptı. Devrin Rumeli

kadıları arasında adından övgüyle bahsedilen bir şahsiyet olarak tanındı. Ayrıca Bursa'da kadılık yaptığı yıllarda Durmuşzâde Ahmed Efendi'nin talebelerinden Seyyid Mustafa Âsım Efendi'den ta'lik öğrendi. Vefatında Edirnekapi Mezarlığı'nda şair Bâkî'nin yanına defnedildi.

Sultan I. Mahmud devrinin meşhur hattatları arasında yer alan Rodosî'nin müze ve kütüphanelerde sülüs ve nesih pek çok eseri vardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Hazine, nr. 2299/54), Dârü'l-kütübî'l-Misriyye (el-Fünûnû'l-Cemîle, nr. 71, 72; Tal'at, nr. 10) ve Ekrem Hakki Ayverdi hat koleksiyonunda sülüs-nesih kıtalar ve bir sülüs-nesih murakka' İbrâhim Rodosî'nin sanatında ulaştığı seviyeyi gösteren güzel örneklerdir. Rodosî'nin yetiştirdiği öğrencilerden Mustafa Kûtâhî ve Galata Sarayı yazı hocası Yûsuf Hâfız önde gelen Osmanlı hattatları arasında yer alır. Ayrıca Süleyman b. Ahmed, *Mir'ât-ı Hattâtîn* adlı eserinde Köstendilî Ahmed Efendi, Üsküdarlı Hatıpzâde Hacı Mustafa Efendi ve Bosnalı Mustafa Ağa'yı da gördüğü eserlerinden dolayı Rodosî'nin talebesi olarak kaydetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman b. Ahmed, *Mir'ât-ı Hattâtîn*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10.338, vr. 7^a, 33^b, 34^b; Suyolcuzaâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 53; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 52-53; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts., s. 153.

M. UĞUR DERMAN

İBRÂHİM b. SA'D

(إبراهيم بن سعد)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Sa'd
b. İbrâhîm ez-Zührî
(ö. 183/799)

Hadis hâfızı, fakih.

108'de (726) Medine'de doğdu. Aşere-i mübeşşereden Abdurrahman b. Avf'ın torunu olan babası rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan bir muhaddis ve fakih-ti; Medine'de kadılık yapmıştı. İbrâhîm'in yetişmesinde İbn Şihâb ez-Zührî'nin büyük katkısı olmuş, İbrâhîm ayrıca Saffân b. Süleym, Sâlih b. Keysân, İbn İshak, Abdullah b. Muhammed b. Akîl, Hişâm b. Urve, Muhammed b. İkrime el-Mahzûmî'den rivayette bulunmuştur. Kendisinden oğulları Ya'kûb ve Sa'd ile Şu'be b. Haccâc, Leys b. Sa'd, Bişr el-Hâfî, İbnü'l-Mâcişûn, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî hadis rivayet etmiştir. Döneminde Medine'de onun en çok hadis bilen kişi olduğu, İbn

İshak'tan sadece ahkâm konusunda yaptığı rivayetlerin 17.000 civarında bulunduğu belirtilmekte (Hatîb, VI, 83), Zehebî ise farklı senedler ve mükerrerlerle bu sayıya ulaşıldığını, gerçekte söz konusu rivayetlerin bu rakamın onda birine dahi ulaşmadığını kaydeder (*A'lâmü'n-nûbelâ*, VII, 40). İbrâhîm b. Sa'd, ömrünün sonuna doğru oğullarından biriyle Bağdat'a yerleştiğinden çok sayıda Iraklı kendisinden hadis almış, Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid ona ikramda bulunmuş, fetvalar sormuş (Hatîb, VI, 84; Safedî, V, 352), beytümâlin velâyeti görevi de kendisine verilmiştir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan İbrâhîm b. Sa'd 183'te (799) Bağdat'ta vefat etti; bu tarih 182 (798), 184 ve 185 olarak da zikredilmiştir.

Ahmed b. Hanbel, İbrâhîm b. Sa'd'ın sika, hadislerinin "müstakim" olduğunu söylemiş, Yahyâ b. Maîn, özellikle Zührî'den yaptığı rivayetleri başkalarının rivayetlerine tercih ederek onun için sika, hüccet veya "leyse bihi be's" ifadelerine yer vermiştir. Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Ebû'l-Hasan el-İclî ve İbn Adî de onun için sika terimini kullanırken Ebû Hâtîm er-Râzî bir rivayete göre sika, diğer bir rivayete göre ise "leyse bihi be's" demiş, Vekî' b. Cerrâh, sika olup olmadığını bilmediği gerekçesiyle başlangıçta rivayette bulunmamışsa da daha sonra ondan hadis almıştır.

Aynı zamanda fakih olan İbrâhîm b. Sa'd, ud çalarak şarkı söylemeyi ve müzik dinlemeyi câiz gördüğü için eleştirilmiş, Zehebî ise müsikiye dair kesin bir nas olmadığı için onun tenkit edilemeyeceğini belirtmiştir. Kendisine yöneltilen eleştiriler sebebiyle biyografisine *Mizânü'l-i'tidâl*'de yer veren Zehebî hadislerinin delil olarak kabul edilmesi, cerh ve ta'dilde görüşüne başvurulacak münekkithler arasında sayılması dolayısıyla onu *Zikru men yu'temedü kavluhû fi'l-cerh ve't-ta'dil*, *er-Ruvâtû's-şikâitü'l-mütekellem fi-*

him bimâ lâ yûcibü reddehüm ve Tezkiretü'l-huffâz gibi eserlerine de almıştır. İbn İshak'ın *es-Sîre*'sinin râvilerinden olan İbrâhîm b. Sa'd'ın bazı hadislerini ihtiva eden bir cüzün VIII. yüzyılda istinsah edilmiş nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Hadis, nr. 1558, vr. 373-392) bulunmaktadır (Sezgin, I, 95).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 456-457; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 288-289; a.mlf., *et-Târihu's-şagîr*, II, 231-232; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 214, 238; Osman b. Saîd ed-Dârimî, *et-Târîh* (nşr. Ahmed Muhammed Nursayf), Dimaşk, ts. (Dârü'l-Me'mûn li't-türâs), s. 43; Ebû Zû'r'a ed-Dimaşkî, *et-Târîh* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, I, 533-534; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 101-102; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, IV, 4-5; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, I, 81-84; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, I, 371-372; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 252-253; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, VII, 40; VIII, 304-310; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 33-35; a.mlf., *Zikru men yu'temedü kavluhû fi'l-cerh ve't-ta'dil* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1410/1990, s. 178; a.mlf., *er-Ruvâtû's-şikâitü'l-mütekellem fihim bimâ lâ yûcibü reddehüm* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Mevsilî), Beyrut 1412/1992, s. 37; Safedî, *el-Vâfi*, V, 352-353; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 121-123; Sezgin, GAS, I, 95.

ALİ TOKSARI

İBRÂHİM b. SEYYÂR

(bk. NAZZÂM).

İBRÂHİM b. SİNÂN b. SÂBİT

(إبراهيم بن سنان بن ثابت)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Sinân
b. Sâbit b. Kurre es-Sâbî
(ö. 335/946-47)

Matematikçi ve astronom.

296'da (909) Bağdat'ta doğdu. Aslen Harranlı Sâbîiler'den olup tanınmış bir aileden gelmektedir. Babası hekim ve matematikçi Sinân b. Sâbit, dedesi, Hali-